

GODIŠNJAK
Jun 2020.

ISSN 1820-6700

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

GODIŠNJAK 2020

Godina XIV / Broj 23 / Jun 2020.

Beograd

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka
Beograd, Jove Ilića 165
Telefon: 011/3092-999, Fax: 011/2491-501

E-mail: godisnjakfpn@fpn.bg.ac.rs

Internet prezentacija: <http://www.fpn.bg.ac.rs/node/588>

Za izdavača:

prof. dr Dragan R. Simić

Glavni i odgovorni urednik:

prof. dr Dragan R. Simić

Izvršni urednik:

prof. dr Siniša Atlagić

Redakcija:

prof. dr Jasna Hrnčić,

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka (Srbija)

doc. dr Ana Milojević,

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka (Srbija)

doc. dr Saša Mišić,

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka (Srbija)

doc. dr Bojan Kovačević,

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka (Srbija)

Međunarodna redakcija:

prof. dr Svetozar Rajak,

London School of Economics (Velika Britanija)

prof. dr Lidija Kos Stanišić,

Sveučilište u Zagrebu – Fakultet političkih znanosti (Hrvatska)

prof. dr Tihomir Cipek,

Sveučilište u Zagrebu – Fakultet političkih znanosti (Hrvatska)

prof. dr Jelenka Avdagić-Vočkić,

Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka (Bosna i Hercegovina)

prof. dr Srđan Darmanović,

Univerzitet u Podgorici – Fakultet političkih nauka (Crna Gora)

Dizajn:

Stefan Ignjatović

Prelom:

Biljana Živojinović

Lektura i korektura:

Olivera Veličković

Tiraž:

300 primeraka

Štampa:

Čigoja štampa

SADRŽAJ

UVODNA REČ

- Jovo Cvjetković – Fragment o dijalogu 11

FILOZOFIJA DRUŠTVA

- Часлав Д. Копривица – Κοινωνία και μυθο-λογία. Огледање о грчку старину о колективноантрополошким претпоставкама постојања заједнице 15

POLITIKOLOGIJA

- Luka Petrović – Ograničenost politika priznanja u zahtevima za redistribucijom. 39
- Milena Dinić – Transformacije javnog stanovanja u Kini u kontekstu socioekonomskih i demografskih promena 59
- Балша Делибашић – Бехемот Франца Нојмана: Практичне импликације на Нирнбершке процесе 77
- Bojan Kovačević, Marko Simendić – Dirolamo Savonarola kao zakasneli spasitelj posrnulog sveta. 95

MEĐUNARODNI ODNOSI

- Ernest A. Reid – Moscow’s Public Diplomacy and Rusophilia in Serbia 2012–2019. 119
- Dušan Čorbić – Razvoj Republikanske narodne partije (CHP) i njena uloga u stvaranju Republike Turske 141
- Stefan Jojić – Inicijativa „Pojas i put” – ekonomska i politička dimenzija. 163
- Boushra Jaber – The Segregation and/or Integration of Hezbollah as a Non-State Actor in beating the Scale of the Lebanese Government Regional Policy 181
- Strahinja Obrenović – Prirodni gas kao političko oružje: Razumevanje diskursa. . . 195
- Darko Bakić – Misija grofa Kortija: Pokušaj rješenja plavsko-gusinjske krize 215

NOVINARSTVO I KOMUNIKOLOGIJA

- Jovana Vurdelja – Klimatske promene kao *fake news* u postistinsko doba 235

SOCIJALNA POLITIKA I SOCIJALNI RAD

- Jasna Hrnčić, Sanja Polić, Jelena Tanasijević – Perspektiva mentora terenske prakse studenata socijalne politike i socijalnog rada 255
- Nataša Milošević – Perspektive antipotčinjavajuće prakse u socijalnom radu 283

Marija Vučinić Jovanović – Istorijski razvoj grupnog rada: od pokreta do metoda u socijalnom radu	299
--	-----

PRIKAZI

Meri Čejko – Superpovezani: internet, digitalni mediji i tehno-društveni život	319
--	-----

Uputstvo za autore	323
---------------------------------	-----

Strahinja Obrenović*

Institut za evropske studije

Prirodni gas kao „političko oružje”: Razumevanje diskursa

Apstrakt

Diskurs o prirodnom gasu kao političkom oružju prisutan je već nekoliko decenija u javnoj sferi. U radu ćemo najpre analizirati suprotstavljena mišljenja autora kada je reč o mogućnosti da se prirodni gas, kao energent, koristi kao političko oružje. Metoda istraživanja se pre svega zasniva na analizi sadržaja i komparaciji diskursa, prvenstveno u akademskoj oblasti, delimično i u medijskoj i političkoj sferi. Pored analiziranja diskursa o političkom oružju, razmatramo i diskurs o prirodnom gasu kao energetsom oružju, iako ne postoji jasna granica među njima. Nakon komparacije različitih stavova u akademskom polju, ukazaćemo na dva moguća razloga zbog kojih je nastao ili se oblikovao diskurs o prirodnom gasu kao političkom oružju. Jedan razlog militarizacije diskursa može se posmatrati u okviru širih političkih odnosa, dok se drugi razlog može tražiti u suprotstavljenim komercijalnim interesima i nadmetanjem za poziciju na tržištu.

Ključne reči:

prirodni gas, energent, političko oružje, energetske oružje, analiza diskursa, militarizacija diskursa

UVOD

Energetika predstavlja jednu od najvažnijih oblasti svake države. Bez energije i energenata nema ni modernih država. Ipak, najveći deo država na svetu ne može da se osloni na sopstvene izvore energije i mora da uvozi energente iz

* strahinja.obrenovic@ies.rs

drugih zemalja, što u određenim situacijama može da stvori zavisnost zemlje uvoznice. Ovo se nije posmatralo kao značajniji problem sve do prve polovine sedamdesetih godina prošlog veka, kada dolazi do izbijanja Prvog naftnog šoka ili krize (1973). Od tog vremena države počinju ozbiljnije da razmatraju pitanje sopstvene ranjivosti i zavisnosti od uvoza energenata, u tom periodu nafte kao dominantnog izvora energije. Uporedo sa promišljanjima o *energetskoj bezbednosti*, počinje da se raspravlja, istina ne u tolikoj meri, o korišćenju nafte kao *energetskog* ili pak *političkog oružja*.

Kada je reč o prirodnom gasu (*natural gas*), akademska diskusija o njegovoj upotrebi kao političkog ili energetskog oružja javila se nekoliko decenija kasnije. Prethodno je bio prisutan skepticizam među pojedinim državama Zapadne hemisfere da bi Sovjetski Savez mogao da upotrebi gas kao političko oružje, ali je svaka sumnja razvejana nesmetanim isporukama gasa u rasponu od pune tri decenije, koja je trajala sve do sloma komunizma i nestanka Sovjetskog Saveza. O gasu kao „oružju”, energetskom ili političkom, počelo je intenzivno da se raspravlja nakon prekida u snabdevanju evropskih potrošača prirodnim gasom 2009. godine, tokom spora ruske i ukrajinske strane. Iako to nije bio prvi spor u vezi sa isporukom gasa, dužina prekida isporuke gasa u rasponu od nekoliko dana doprinela je da se pokrene diskusija o mogućnosti upotrebe prirodnog gasa kao političkog oružja. Upotreba gasova (otrovnih ili zagušljivih) kao oružja nije bila nepoznata čovečanstvu, o čemu svedoči njegova upotreba u ratu, naročito u Prvom svetskom ratu od strane Nemaca. Ipak, kada je reč o prirodnom gasu kao izvoru energije, bila je značajna novina promišljati o njemu kao potencijalnom oružju, pa makar se radilo o političkom oružju.

Kod upotrebe koncepta prirodnog gasa kao energetskog ili političkog oružja jasno se izdvajaju dve grupe autora – prva, koja osporava da se gas može koristiti kao političko oružje, i druga, koja prirodni gas percipira kao moćno političko oružje. U nastavku rada ćemo razmotriti kako se kreirao diskurs o prirodnom gasu kao energetskom oružju, i to u više polja uporedo: akademskom i medijskom, odnosno političkom. Osnovni nedostatak u istraživanju upotrebe prirodnog gasa kao političkog oružja je relativno skromna akademska literatura koja ne adresira ovaj problem u dovoljnoj meri, kao što je to slučaj sa drugim aspektima energetske politike. Nakon što pružimo teorijski pregled o predmetu istraživanja, ukazaćemo na razloge koji su, prema našem mišljenju, uticali da se jedan naizgled komercijalni odnos među državama predstavi i oblikuje militarizacijom diskursa.

Prvi razlog militarizacije diskursa se može posmatrati u okviru šireg konteksta narušenih političkih odnosa među državama, ali i postojanjem zavisnosti velikog broja zemalja od spoljašnjeg snabdevanja energentima, što implicira na njihovu ranjivost. Drugi razlog pomenute militarizacije diskursa o energetici se može posmatrati kao deo suprotstavljenih komercijalnih interesa aktera i njihovim nadmetanjem za položaj na tržištu zemalja uvoznica energenata.

OD ENERGETSKOG DO POLITIČKOG ORUŽJA – KONCEPTUALNE I TERMINOLOŠKE DILEME

Jedno od poglavlja monografije Rafaela Kandijotija (Rafael Kandiyoti) nosi naziv „Prirodni gas kao političko oružje?“ (Chapter 3: *Natural gas as a political weapon?*).¹ Ipak, gas nije prvi energent koji se posmatrao kao potencijalno „oružje“ od strane država koje su bogate prirodnim resursima. Prva naftna kriza, iz 1973. godine, nagnala je mnoge da postupak arapskih država tokom krize, koje su odlučile da obustave isporuku nafte pojedinim zemljama Zapada, posmatraju kao upotrebu *energetskog oružja*. Autori Čerp (Aleh Cherp) i Džuel (Jessica Jewell) navode da se početkom sedamdesetih godina prošlog veka, pri uvođenju embarga od strane arapskih zemalja, javlja „vojna metafora o naftnom oružju“ (*oil weapon*).² Autorka Smit Stegen (Karen Smith Stegen) pripada malobrojnoj grupi autora koji su se detaljnije bavili konceptom *energetskog oružja* kao primarnim predmetom istraživanja. Ona polazi najpre od koncepta „naftnog oružja“ (*oil weapon*) u kontekstu Prvog naftnog šoka, pod kojim podrazumeva „pretnju da zemlje izvoznice energenata mogu koristiti kontrolu nad tim energentima kako bi uticale na političko ponašanje zemalja uvoznica“.³ Iako je autorka pružila kratak istorijski pregled upotrebe nafte kao energetskog oružja, primarno interesovanje njenog rada jeste upotreba prirodnog gasa kao energetskog oružja. Smit Stegen sa pravom ukazuje da još nema autora koji se problemom energetskog oružja bave na sistematičan način, dok je sporadično pozivanje na koncept energetskog oružja prisutno u većem broju radova, kako u monografijama, tako i u zbornicima, odnosno naučnim časopisima. Pored termina oružje, u akademskim tekstovima je daleko manje zastupljen termin naoružavanja, odnosno „pretvaranja energije u oružje“ (*weaponization of energy*).⁴

¹ Rafael Kandiyoti, *Powering Europe – Russia, Ukraine and the Energy Squeeze*, Palgrave Macmillan, 2015, pp. 49–65.

² Aleh Cherp and Jessica Jewell, “The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration”, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Vol. 3, Issue 4, p. 203.

³ Karen Smith Stegen, “Deconstructing the ‘energy weapon’: Russia’s threat to Europe as case study”, *Energy Policy*, 39, p. 6505.

⁴ Rasa Baločkaite, “Russian energy imperialism: the world mapped along the gas pipelines”, *Politikos mokslų almanachas*, 12, p. 92. Pored termina *weaponization*, u literaturi se može naći i termin *weaponized*, odnosno *weaponized energy*. Yeongmi Yun, Ki-cheal Park, “Characteristics of Russian Policies in Energy Security Toward Central Asia: Focusing on the Construction of The South Stream Pipeline”, *The Journal of East Asian Affairs*, Vol. 24, No. 2, p. 158.

Već kod pominjanja koncepta energetske oružja postavlja se pitanje da li se pod time podrazumeva i koncept „političkog oružja”, odnosno da li je reč o sinonimima. Dok jedan deo autora upotrebljava koncept gas kao političko oružje (*political weapon*), drugi se opredeljuju za koncept energetske oružja (*energy weapon*). Uprkos upotrebi različitih termina, indikativno je da se ovim konceptima objašnjava isti fenomen, i to upotreba prirodnog gasa kao „oružja”, odnosno sredstva kojim bi se postigli određeni ciljevi. Međutim, čini se da u određenim slučajevima postoji terminološka distinkcija među ovim konceptima. Pod energetske oružjem se podrazumeva da određeni akteri mogu da koriste različite izvore energije kao „oružje”. Energetske oružje može da bude nafta, gas, ali i uglj, nuklearna energija ili obnovljivi izvori energije koji se koriste za dobijanje električne ili toplotne energije. Najveći broj društvenih naučnika se u svom radu dotakao prirodnog gasa kao energetske oružja. O upotrebi uglja se nije toliko pisalo kao energetske oružju, ali je poznata njegova široka primena u ratnoj industriji i proizvodnji oružja, koja je vrhunac dostigla tokom Drugog svetskog rata. Jedan od glavnih motiva formiranja Evropske zajednice za uglj i čelik bilo je i regulisanje tržišta uglja i čelika na nadnacionalnom nivou kako bi se održao posleratni mir, što je bilo podstaknuto i strahovanjima od ponovnog jačanja nemačke namenske industrije.⁵ U posleratnom periodu dolazi i do ekspanzije nuklearnog oružja u vojnoj sferi, ali se glavna briga i nedoumica odnosila na mogućnost upotrebe nuklearne energije kao energetske oružja. Konačno, pojedini autori su pisali i o mogućoj upotrebi obnovljivih izvora energije kao energetske oružja.⁶

Ništa manje problematično nije ni definisanje pojma političke oružje. Čini se da koncept političke oružja nije nužno ograničen na energente i da se odnosi na širok krug oblasti. Postoji veći broj radova u kom se raspravlja o političke oružju, pa se tako govori o terorizmu kao političke oružju, sarkazmu i ironiji kao političke oružju, pa čak i o nepoverenju u vladu i vladavini

⁵ Andreas Staab, *The European Union Explained*, Second Edition, Indiana University Press, Bloomington, 2011, pp. 8–9.

⁶ Autori Lilliestam (Johan Lilliestam) i Elenbek (Saskia Elenbeck) u svom članku razmatraju mogućnost korišćenja solarne energije kao „energetske oružja”. Oni se detaljnije bave scenarijom uvoza energije iz pustinjskih područja severne Afrike, koja su pogodna za eksploataciju i razvoj solarne energije, u Evropu. Samim tim su se dotakli pitanja povećane zavisnosti evropskih zemalja od uvoza energije i energenata iz trećih zemalja, odnosno moguće upotrebe *energetske oružja* od strane država izvoznica resursa, pri čemu su napravili paralelu sa uvozom prirodnog gasa iz Rusije. Johan Lilliestam, Saskia Ellenbeck, “Energy security and renewable electricity trade—Will Desertec make Europe Vulnerable to the ‘energy weapon’?”, *Energy Policy*, 39, pp. 3380–3391.

prava kao političkom oružju.⁷ Kada se govori o prirodnom gasu kao političkom oružju, konceptu se pridaju različita značenja u zavisnosti od konteksta i konkretnih empirijskih primera. Ipak, najveći broj autora piše o prirodnom gasu kao političkom oružju u kontekstu ruske spoljne, odnosno energetske politike, i to naročito nakon 2009. godine.

U nastavku rada ćemo analizirati dve suprotstavljene pozicije u polju akademije, jednu koja smatra da se prirodni gas može koristiti kao energetska ili političko oružje, i onu koja osporava upotrebu prirodnog gasa kao političkog oružja.

MOŽE LI PRIRODNI GAS DA BUDE POLITIČKO ORUŽJE?

Ovo je jedno od pitanja koje je podelilo akademsku zajednicu, naročito onu koja se bavi pitanjem energetike i energetske politike. Na početku treba istaći da među autorima postoji razlika u pristupu prilikom razmatranja prirodnog gasa kao političkog oružja, pri čemu najveći broj autora problemu pristupa sa empirijske strane.

Kada je reč o autorima koji prihvataju tezu da je prirodni gas moguće koristiti kao političko oružje, ukazaćemo na dve dileme koje se javljaju prilikom analize literature. Prva dilema se odnosi na domet ili opseg primene koncepta prirodnog gasa kao političkog oružja, odnosno postavlja se pitanje da li se gas kao političko oružje može primeniti samo u odnosu na neposredno okruženje, ili se njegova primena može proširiti na drugi region, odnosno bilo koji deo sveta. Druga dilema se odnosi na pitanje koji akteri mogu da poseduju gas kao političko oružje, odnosno u literaturi ne postoji saglasnost da li samo države bogate energentima koriste gas kao političko oružje, ili se ono može koristiti i od strane država uvoznica, odnosno tranzitnih država kroz čiju teritoriju prolazi energetska infrastruktura.

Razmatrajući upotrebu gasa kao političkog oružja na konkretnom primeru, autorka Mena (Sunita Meena) je opisala njegovu upotrebu od strane Rusije prema njenim neposrednim susedima na postsovjetskom području, odnosno prema Ukrajini, Belorusiji, ali i prema državama Centralne Azije. Ona u tekstu ističe da „stoga, nema sumnje da Moskva koristi energente kao globalno poli-

⁷ Jay Mallin, "Terrorism as a political weapon", *Air University Review*, 22, 1971, pp. 45–52; Natalia Knoblock, "Sarcasm and Irony as a Political Weapon: Social Networking in the Time of Crisis", in: Daniel Ochieng Orwenjo, Omondi Oketich, Asiru Hameed Tunde (eds.), *Political Discourse in Emergent, Fragile, and Failed Democracies*, Information Science Reference, Hershey, 2016, pp. 11–33; José María Maravall, *The Rule of Law as a Political Weapon*, Estudio/Working Paper 2001/160, Juan March Institute, Madrid, 2001.

tičko oružje kako bi privolela zemlje koje su stekle nezavisnost (prim. nakon nestanka Sovjetskog Saveza) da usvoje proruski stav".⁸ Ovdje se autorka nije ograničila samo na gas kao političko oružje, već je prihvatila da ruska strana koristi i druge energente u tu svrhu. Takođe, interesantna je upotreba sintagme „globalno političko oružje” (*global political weapon*), što ukazuje da je opseg primene mnogo širi u odnosu na neposredno okruženje.

Istoričar Hegselijus (Per Högselius) se dotakao diskursa o prirodnom gasu kao oružju prilikom razmatranja istorije energetske odnosa između država Zapadne Evrope i Rusije u sektoru gasa. Hegselijus smatra da je Rusija koristila gas kao političko oružje u više navrata, ali istovremeno tvrdi da nema dokaza da su sovjetske vlasti diskutovale o korišćenju prirodnog gasa kao političkog oružja, nakon što je započela energetska saradnja sa zemljama Zapada u jeku Hladnog rata.⁹ Značajno preispitivanje upotrebe prirodnog gasa kao oružja za ostvarivanje političkih ciljeva, prema rečima Umbaha (Frank Umbach), desilo se nakon krize u snabdevanju gasom krajem 2005. i početkom 2006. godine, kada je došlo do smanjenih isporuka iz Rusije prema evropskim zemljama, usled spora te zemlje sa ukrajinskom stranom.¹⁰ Još značajnija promišljanja o upotrebi ovog energenta kao jednog vida političkog oružja usledila su nakon krize iz 2009. godine, koja je po obimu i trajanju nadmašila onu iz 2006. godine. Autori koji su prethodno zastupali stav o upotrebi gasa kao političkog oružja su nakon krize iz januara 2009. godine dobili podstrek da dodatno brane svoju tezu.

Nigren (Bertil Nygren) se detaljnije bavio konceptom prirodnog gasa kao „oružja”. On razlikuje „slavinu kao oružje” (*tap weapon*), odnosno „zavrtanje ventila” na gasovodu i „tranzitno oružje” (*transit weapon*), tj. korišćenje pogodnosti koje imaju tranzitne zemlje.¹¹ Jedan od primera koji navodi kod „zavrtanja ventila” kao oružja jeste prekid isporuke gasa iz Rusije prema Ukrajini, Belorusiji, Moldaviji. Ipak, ove zemlje su se uspešno suprotstavile tome posedovanjem „tranzitnog oružja”, jer predstavljaju značajne tranzitne zemlje za isporuku ruskog gasa prema evropskim potrošačima.¹² Ovaj članak je značajan

⁸ Sunita Meena, “Energy as a political weapon of foreign policy: The Russian case”, *International Journal of Academic Research and Development*, Vol. 3, Issue 5, pp. 172–174.

⁹ Per Högselius, *Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence*, Palgrave Macmillan Transnational History Series, Hampshire, 2013, p. 37.

¹⁰ Frank Umbach, “Global energy security and the implications for the EU”, *Energy Policy*, 38, p. 1230.

¹¹ Bertil Nygren, “Putin’s Use of Natural Gas to Reintegrate the CIS Region”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 4, p. 5.

¹² *Ibid.*, p. 13.

prilikom razmatranja diskursa o prirodnom gasu kao oružju, jer razmatra dodatnu dimenziju pored zemalja koje su bogate resursima i koje izvoze energente, odnosno analizira položaj i ulogu tranzitnih zemalja.

Iako se najveći broj radova u kojima se razmatra diskurs o gasu kao političkom oružju odnosi na slučaj ruske energetske politike, pojedini autori ukazuju da, kada je reč o opasnosti od ruskog političkog oružja, često se zanemaruje da i druge zemlje izvoznice gasa, poput Katara, Alžira i Irana, mogu da koriste prirodni gas kao oružje.¹³ Sa druge strane, postoji stav autora da čak i zemlje Zapada u svojim rukama imaju energetske oružje, pa tako Seleznev (Павел Сергеевич Селезнев) i Sergejeva (Анастасия Дмитриевна Сергеева) tvrde da je projekat Severni tok 2 „političko oružje” u rukama Zapada,¹⁴ što može da se dovede u vezu sa tezom o međuzavisnosti (*interdependence*) između država izvoznica i država uvoznica energenata, pri čemu su državama uvoznicama neophodni energetske resursi, dok istovremeno države izvoznice zavise od tržišta na kojima će plasirati energente i ostvariti prihode. Kada je reč o upotrebi „gasnog oružja”, pojedini autori su razmatrali njegovu moguću upotrebu od strane potrošača.¹⁵

Najznačajniji doprinos, kada je reč o razmatranju upotrebe gasa kao političkog oružja, pružila je autorka Smit Stegen. Za razliku od dominantnog diskursa o političkom oružju koji je deskriptivnog karaktera, doprinos autorke je u razrađenom analitičkom modelu „energetskog oružja” (*energy weapon model*). Da bi se govorilo o uspešnoj upotrebi energetskog oružja, pomenuti model zahteva ispunjenost 4 uslova ili stadijuma:

- Konsolidaciju resursa;
- Kontrolu nad tranzitnim rutama;
- Ostvarivanje pretnje, skoka cena, prekida u snabdevanju;
- Povinovanje i ustupke od strane targetirane države.¹⁶

¹³ Aldo Spanjer, “Russian gas price reform and the EU–Russia gas relationship: Incentives, consequences and European security of supply”, *Energy Policy*, 35, p. 2890.

¹⁴ Павел Сергеевич Селезнев, Анастасия Дмитриевна Сергеева, „Северный поток-2: Коммерческий проект и политическое оружие в руках Запада”, *Образование и право*, Но. 5, с. 21–26.

¹⁵ David G. Victor, Amy M. Jaffe, Mark H. Hayes, *Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 338.

¹⁶ Karen Smith Stegen, “Deconstructing the ‘energy weapon’: Russia’s threat to Europe as case study”, *op. cit.*, pp. 6505–6510.

Šema 1. Model energetskeg oružja (Energy weapon model)¹⁷

Autorka objašnjava da uspešnost korišćenja energetskeg oružja zavisi najviše od poslednjeg uslova, odnosno da se targetirana država povinuje i načini ustupak prema drugoj strani. Smit Stegen je primenila ovaj model na primeru Rusije i njene upotrebe energetskeg oružja prema drugim zemljama. Kako ističe, iako su ruske vlasti bile uspešne prilikom ostvarivanja prva tri uslova, četvrti stadijum modela u najvećem broju slučajeva nije ostvaren.¹⁸ Slabost ovog modela je u tome što je upitna njegova primena na druge slučajeve. Autorka je u tekstu pomenula da su članice OPEK-a (OPEC) prve upotrebile energetskeg oružje prema zemljama koje su uvozile naftu na Zapadu, ali nije testirala taj slučaj na modelu koji je razvila.

Nakon što smo razmotrili stavove autora koji podržavaju ideju o upotrebi prirodnog gasa (i drugih energenata) za ostvarivanje političkih ciljeva, u nastavku ćemo analizirati autore koji osporavaju da se gas može koristiti kao „oružje”. Naime, Goldtau (Andreas Goldthau) preispituje dominantan stav o korišćenju prirodnog gasa za ostvarivanje interesa političke elite. On takođe analizira značaj ruskih energenata, pre svega prirodnog gasa, i smatra da nekoliko faktora osporavaju tezu da Kremlj može da koristi gas kao političko oružje. Prvi faktor se odnosi na različite grupe zemalja koje uvoze gas iz Rusije i koje se međusobno razlikuju po nivou zavisnosti od uvoza energenata – jedan klaster su stare članice Evropske unije, drugi su nove članice Unije, potom

¹⁷ Karen Smith Stegen, “Deconstructing the ‘energy weapon’: Russia’s threat to Europe as case study”, op. cit., p. 6507.

¹⁸ *Ibid.*, p. 6512.

zapadne zemlje Zajednice nezavisnih država (ZND), i Holandija, Ujedinjeno Kraljevstvo i Norveška formiraju četvrtu grupu.¹⁹ Goldtau smatra da bi prekidom isporuke gasa bilo kojoj grupi zemalja ruska strana ostala bez značajnog prihoda, što umanjuje potencijal korišćenja gasa kao političkog oružja, iako priznaje da su pojedine zemlje Zajednice nezavisnih država ranjivije od drugih grupa. Druga dva faktora koje Goldtau pominje, od kojih se jedan odnosi na to da se često pogrešno pretpostavlja da je ruska strana povećavala cenu gasa na tržištu Zajednice nezavisnih država isključivo iz geopolitičkih razloga, čime se umanjuje značaj ekonomskog aspekta kao težnje za profitom, i drugi faktor se odnosi na manjak investicija u ruskom transportnom sistemu, što može da dovede do prekida snabdevanja evropskih potrošača gasom koji nije izazvan upotrebom „političkog oružja”.²⁰

Jedan od vodećih eksperata u oblasti energetike Džejms Henderson (James Henderson) nije pobornik korišćenja termina „oružje” kada govori o potencijalu energenata, već smatra da je umesto koncepta „oružje (sredstva za uništenje ili kažnjavanje) prikladnije koristiti termin gas kao sredstvo pritiska, kao pokušaj da se druge zemlje zadrže u sferi ruskog uticaja”.²¹ Primetno je i u ovom slučaju da autori, koji smatraju da termin „političko oružje” nije najprikladniji, referišu na slučajeve koji se odnose na isporuku ruskog gasa prema drugim zemljama. To se može razumeti činjenicom da je većina tekstova nastala neposredno nakon kriza ili smanjenog snabdevanja prirodnim gasom iz Rusije. Možemo reći da je glavno pitanje oko kog postoji sporenje među autorima to da li su isporuke energenta bile uzrokovane (geo)političkim ili komercijalnim razlozima. Tako Stern (Jonathan Stern), Pirani (Simon Pirani) i Jafimava (Katja Yafimava) razmatrajući krizu u snabdevanju gasom iz Rusije 2006, odnosno 2009. godine, smatraju da je reč o primarno „komercijalnom slučaju”, pri čemu je Gazprom bio izložen „optužbama da je koristio energiju kao političko oružje protiv ukrajinske Narandžaste revolucije i njenog predsednika, koga je Moskva očajnički pokušala da spreči da dođe na vlast”.²² Američki istraživač Bursma (Tim Boersma) tvrdi da energetska oružje „teško

¹⁹ Andreas Goldthau, “Rhetoric versus reality: Russian threats to European energy supply”, *Energy Policy*, 36, p. 687.

²⁰ *Ibid.*, p. 690.

²¹ Agnia Grigas, *The New Geopolitics of Natural Gas*, Harvard University Press, Cambridge, London, 2017, p. 114.

²² Simon Pirani, Jonathan Stern and Katja Yafimava, *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment*, Oxford Institute for Energy Studies, NG 27, 2009.

da postoji, ako je uopšte i postojalo”.²³ On se slaže sa autorom Sternom da je, u odnosu između Rusije i zemalja uvoznica gasa, reč o ekonomskom problemu pozicioniranja Gasproma na evropskim tržištima, uključujući i tržišta neposrednih ruskih suseda. Još jedna bitna dimenzija razmatranja diskursa o energetsom oružju odnosi se na vezu između kompanije Gasprom i ruskih vlasti, odnosno mogu li se radnje preduzete od strane gasne kompanije pripisati državnim organima. Bursma ukazuje na taj problem, tvrdeći da „stav kako su ciljevi Gasproma i Kremlja isti u svakoj situaciji takođe treba preispitati”.²⁴

Pored radova u kojima se objašnjava da su krize u snabdevanju gasom izazvane pre svega komercijalnim razlozima, pojedini autori nastoje da ukažu kako i postojanje različitih političkih interesa ne mora nužno da znači da je došlo do upotrebe energenata kao političkog ili energetske oružja. Bugajski (Janusz Bugajski), pored razmatranja debate o postojanju resursa kao energetske oružja, tvrdi da je Rusija često koristila energetske izvore kao demonstraciju „meke moći prema Evropi”.²⁵ Umesto sintagme političko ili energetske oružje, Bugajski preferira da o energentima govori kao sredstvu spoljne politike, posredstvom kog se ostvaruje uticaj u odnosu na druge zemlje. Autori koji pribegavaju da posmatraju energetske resurse kao sredstvo (*tool*), umesto kao oružje (*weapon*), u većini slučajeva to čine kako bi izbegli pravljenje paralele sa samom svrhom oružja, odnosno sa uništavanjem.

OSVRT NA MILITARIZACIJU DISKURSA O PRIRODNOM GASU KAO ENERгентU

Nakon što smo razmotrili suprotstavljene pozicije među autorima u akademskoj sferi kada je reč o upotrebi energenata, u našem slučaju prirodnog gasa kao „oružja”, sada ćemo ukazati na neke od razloga za koje smatramo da su doveli do militarizacije diskursa o energetici, odnosno do militarizacije diskursa o prirodnom gasu kao energentu. Jedan od razloga te militarizacije diskursa, kada se govori o trgovini prirodnim gasom, treba tražiti u sklopu širih političkih i međudržavnih odnosa između zemalja izvoznica i zemalja uvoznica, pri čemu je naglasak na zavisnosti (samim tim i ranjivosti) zemalja uvoznica od spoljašnjih snabdevača. Drugi razlog zaoštavanja retorike se može

²³ Tim Boersma, "The End of the Russian Energy Weapon (That Arguably Was Never There)", Brookings, 5 March 5, 2015. Available from: <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/03/05-end-of-russian-energy-weapon-boersma> (Accessed 25 March 2020).

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Janusz Bugajski, *Expanding Eurasia: Russia's European Ambitions*, Center for Strategic and International Studies, Washington D.C., 2008, p. 73.

posmatrati kao deo komercijalnog nadmetanja među državama i kompanijama koje izvoze energente za poziciju na energetske tržištima.

MILITARIZACIJA DISKURSA KAO DEO ŠIRIH POLITIČKIH ODNOSA

Potreba da se militarizuje diskurs o prirodnom gasu kao energentu može se sagledati kroz prizmu širih političkih odnosa između zemalja izvoznica i zemalja uvoznica energenata. Počev od Prvog naftnog šoka, kada se oblikovala ideja o mogućoj upotrebi energenata kao političkog oružja, uočljivo je da se pitanje snabdevanja energentima razmatra u kontekstu narušenih političkih odnosa među državama. Isto se može reći kada je u pitanju trgovina prirodnim gasom, gde do militarizacije diskursa o energetici dolazi kada je već prisutna napetost i postoji nepoverenje u političkim odnosima. To nepoverenje među državama se može objasniti suprotstavljenim (geo)političkim interesima, koji pogoduju nastanku diskursa o prirodnom gasu kao političkom oružju u oblasti politike.

Međutim, postojanje narušenih političkih odnosa nije jedina pretpostavka kada je reč o nastanku i oblikovanju diskursa o političkom oružju, već je to i postojanje zavisnosti zemalja uvoznica energenata od spoljašnjeg snabdevanja. Analizirajući diskurs o političkom oružju u prethodnom delu rada, uočili smo da se u radovima najčešće referiše na odnos koji postoji između zemalja uvoznica i zemalja izvoznica prirodnog gasa. Uočljivo je da diskurs o gasu kao političkom oružju nije toliko rasprostranjen kada se opisuju međusobni politički odnosi država koje poseduju dovoljne količine sopstvenih energetskih resursa, i ne zavise u većoj meri od spoljnih snabdevača. U akademskim tekstovima se ne posvećuje dovoljna pažnja pitanju da li se diskurs o političkom oružju može razmatrati na konkretnim empirijskim primerima koji uključuju međusobne odnose država bogatih ovim resursom, poput Rusije, Irana, Sjedinjenih Američkih Država, Katara, Australije i Kanade.²⁶ Pomenute države se mogu posmatrati kao samodovoljne kada je reč o snabdevanju gasom, što znači da su u stanju da se oslone na sopstvene energetske resurse i zadovolje unutrašnje potrebe, i na taj način nisu u položaju zavisnosti od spoljašnjeg snabdevanja kao neke druge zemlje. Ipak, smatramo da se militarizacija diskursa, kada je reč o odnosima između zemalja bogatih resursima, odvija

²⁶ Reč je o državama koje spadaju u najveće proizvođače gasa, među kojima se nalaze države sa najvećim rezervama ovog energenta na svetu. "Profiling the world's top producers of natural gas", NS Energy, 21 March, 2019. Available from: <https://www.nsenenergybusiness.com/news/top-natural-gas-producing-countries/> (Accessed 29 March 2020).

na drugom planu, i to u kontekstu nadmetanja za tržišta uvoznih zemalja, o čemu će biti više reči u narednom odeljku.

Dakle, prisutnost diskursa o energetsom oružju podrazumeva i drugu pretpostavku pored razmatranja širih političkih odnosa, a to je pretpostavka o zavisnosti zemalja koje moraju da uvoze energetske resurse iz drugih država, što implicira na njihovu potencijalnu ranjivost (*vulnerability*).²⁷ Specifičnost tržišta prirodnog gasa ogleda se u postojanju ograničene energetske infrastrukture, koja doprinosi da zavisnost zemalja od spoljašnjeg snabdevanja još više dolazi do izražaja. Kada je reč o tržištu prirodnog gasa, i dalje se ne može govoriti o postojanju potpunog i funkcionalnog svetskog tržišta. To znači da se trgovina ovim resursom, u odsustvu alternative, često odvija i između zemalja koje imaju suprotstavljene političke interese. Zavisnost zemalja od uvoznih energenata je jedno od ključnih pitanja sa kojima se suočava veliki broj zemalja, što samo ukazuje na značaj koji oblast energetike ima u svakoj državi. Postojanje savremenih država je nezamislivo bez upotrebe energenata, i sve druge oblasti funkcionisanja države zavise od sektora energetike. Ovo se najbolje ogleda u oblasti odbrane, čije je funkcionisanje, takođe, nezamislivo bez nesmetanog pristupa energetske resursima. Potreba da se skrene pažnja šire javnosti i političkih odlučilaca na značaj energetskog sektora pogoduje nastanku diskursa o naoružavanju ili „pretvaranju energije u oružje” (*weaponization of energy*).²⁸ Odabir vojne metafore ukazuje da su celokupni politički odnosi među državama dodatno antagonizovani, kao i da je konstantno prisutna opasnost da se to „oružje” upotrebi. Dakle, nije samo reč o jednostavnom postojanju različitih političkih interesa, već i o mogućnosti da ti suprotstavljene interesi generišu otvorenu konfrontaciju među akterima.

Iako se u medijima može čuti da su vojne metafore u oblasti energetike sastavni deo šireg diskursa o tzv. „novom Hladnom ratu”,²⁹ smatramo da se pravi uzroci kriju izvan tog diskursa. Zapravo, teza o upotrebi prirodnog

²⁷ Brenda Shaffer, *Energy Politics*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2009, p. 39.

²⁸ Robert McFarlane, “The weaponization of energy”, *Washington Times*, 4 February, 2019. Available from: <https://www.washingtontimes.com/news/2019/feb/4/the-weaponization-of-energy/> (Accessed 14 June 2020).

²⁹ Walter Mayr, “Putin’s Cold War Using Russian Energy as a Political Weapon”, *Spiegel International*, 9 January, 2006. Available from: <https://www.spiegel.de/international/spiegel/putin-s-cold-war-using-russian-energy-as-a-political-weapon-a-394345.html> (Accessed 25 March 2020); Bradley Klapper, Matthew Lee, “The new Cold War is over Europe’s energy future”, *Associated Press*, 3 February, 2015. Available from: <https://www.businessinsider.com/the-new-cold-war-is-over-europes-energy-future-2015-2> (Accessed 25 March 2020); Daniel McLaughlin, Vanessa Mock, “New cold war in Europe as Russia turns off gas supplies”, *Independent*, 7 January 2009. Available from <https://www.independent>.

gasa kao političkog oružja nije se empirijski potvrdila tokom Hladnog rata, kada se, naprotiv, uspostavljala i razvijala energetska saradnja između Zapada i Istoka, uprkos postojanju napetosti i nepoverenju koji su bili prisutni tokom Hladnog rata. Uzroke ponovne militarizacije diskursa o energetici treba tražiti u posthladnoratovskim procesima, koji su obeleženi dezintegracijom jednog velikog energetskog sistema koji je postojao u Sovjetskom Savezu, što je zahtevalo uspostavljanje političkih i energetskih odnosa na novim osnovama. Završetkom Hladnog rata primetna je i tendencija da do popularizacije diskursa o prirodnom gasu kao političkom oružju ne dolazi isključivo postojanjem suprotstavljenih političkih interesa, već sve više usled suprotstavljenih komercijalnih interesa i tržišnog nadmetanja među akterima.

MILITARIZACIJA DISKURSA KAO IZRAZ TRŽIŠNOG NADMETANJA

Primetno je da je diskurs o prirodnom gasu kao političkom oružju prisutan i u sferi privrede. Za razliku od upotrebe vojne metafore u kontekstu širih političkih odnosa među zemljama, diskurs o političkom oružju se može posmatrati i kao deo nadmetanja među različitim akterima za poziciju na uvoznim tržištima.³⁰ Velike promene koje su se desile u sektoru gasa poslednjih godina odražavaju ovu tendenciju. Tržišta gasa su tradicionalno bila organizovana na regionalnom nivou i zavisila su od sistema cevovoda za dopremanje prirodnog gasa. Na tako organizovanom tržištu, alternative u pogledu snabdevanja prirodnim gasom bile su ograničene. Izgradnjom nove infrastrukture i ubrzanim razvojem tehnologije utečnjavanja prirodnog gasa povećao se i broj aktera koji su mogli da izvoze svoje energente na tržište zemalja uvoznica. Ova promena je naročito uočljiva nakon *energetske revolucije* u Sjedinjenim Američkim Državama, koje su impresivno povećale proizvodnju nafte i prirodnog gasa zahvaljujući tzv. „frekingu” (*fracking*).³¹ U javnosti je kreiran diskurs da bi povećana proizvodnja gasa u Sjedinjenim Državama „mogla da predstavlja

co.uk/news/world/europe/new-cold-war-in-europe-as-russia-turns-off-gas-supplies-1230036.html (Accessed 27 March 2020).

³⁰ Sam Meredith, “Russian energy minister ridicules Rick Perry’s idea of US ‘freedom gas’”, CNBC, 2 October, 2019. Available from: <https://www.cnbc.com/2019/10/02/russia-novak-accuses-us-of-using-liquefied-natural-gas-as-a-weapon.html> (Accessed 27 March 2020).

³¹ Mark Boris Andrijanič, “The American energy revolution: challenging Europe and the Middle East”, *European View*, 14, pp. 263–273.

geopolitičko oružje”, i to pre svega izvozom tečnog gasa na evropsko tržište.³² Takođe, dodaje se da povećanje izvoza prirodnog gasa iz Sjedinjenih Država „može da otupi rusko gasno oružje, jer će izvoz iz Sjedinjenih Američkih Država moći da nadomesti ruske isporuke”.³³ Ovaj slučaj pokazuje da upotreba vojne metafore, kada je reč o prirodnom gasu, može da bude uzrokovana ne samo postojanjem suprotstavljenih političkih interesa, već i komercijalnim razlozima, odnosno nadmetanjem za poziciju na tržištu. Povećana konkurencija među zemljama izvoznicama se može očekivati na evropskom tržištu, jer ono prolazi kroz značajne promene zahvaljujući investicijama u energetske infrastrukturu i politici diverzifikacije snabdevanja prirodnim gasom. Ne treba zanemariti i mogućnost povećanog nadmetanja na drugim tržištima.

Diskurs o energentima kao političkom oružju primetan je i kod predstavnika kompanija u oblasti nafte i gasa. Tako je, na primer, teza o energetskom oružju pomenuta od strane izvršnog direktora Rosnjefta (Роснефть) Igora Sečina (Игорь Иванович Сечин), koji je rekao da „mnogi komentatori vole da optuže Rusiju da koristi energiju kao političko sredstvo”, ali da je „nesporna realnost danas da Sjedinjene Američke Države koriste energiju kao političko oružje masovnih razmera. Sankcije, ili čak pretnja njihovom primenom, imaju razoran efekat na ekosistem globalnog energetskog tržišta”.³⁴ U ovom slučaju misli se na naftu kao energetsko oružje, i pomenute su sankcije koje su Sjedinjene Države nametnule državama bogatim energetskim resursima, poput Irana i Venecuele. Međutim, kako zemlje koje su bogate naftom često imaju značajne rezerve prirodnog gasa, teza o energetskom oružju se u ovom slučaju može proširiti i na oblast prirodnog gasa. Takođe, veliki broj naftnih kompanija istovremeno obavlja delatnosti i u sektoru prirodnog gasa.

Autorski tekst bivšeg izvršnog direktora ukrajinske kompanije Naftogas (Нафтогаз України), Jurija Vitrenka (Вітренко Юрій Юрійович), je naslovljen „Pretvaranje gasa u oružje od strane Rusije” (*Russia weaponizing gas*).³⁵

³² Barney Jopson, “US gas boom could be geopolitical weapon”, *Financial Times*, 6 March, 2014. Available from: <https://www.ft.com/content/e2cf61ba-a489-11e3-b915-00144feab7de> (Accessed 13 June 2020).

³³ Michael Levi, “An Energy Weapon vs. Russia?”, *Council on Foreign Relations*, 5 March, 2014. Available from: <https://www.cfr.org/blog/energy-weapon-vs-russia> (Accessed 13 June 2020).

³⁴ Dmitry Zhdannikov, “Russia’s Sechin accuses U.S. of using energy as political weapon”, *Reuters*, 6 June, 2019. Available from: <https://www.reuters.com/article/us-russia-forum-sechin-usa/rosneft-ceo-accuses-us-of-using-energy-as-a-political-weapon-idUSKCN1T70V0> (Accessed 27 March 2020).

³⁵ Yuriy Vitrenko, “Russia weaponizing gas”, *Politico*, 29 April, 2019. Available from: <https://www.politico.eu/sponsored-content/russia-weaponizing-gas/> (Accessed 14 June 2020).

U tekstu se razmatra pozicija Ukrajine kao tranzitne države za transport ruskog gasa prema evropskim potrošačima i ukazuje se na posledice novog projekta Severni tok 2 po energetske bezbednost Evrope. Uočljivo je da se ovde diskurs o upotrebi gasa kao oružja najviše razmatra u kontekstu suprotstavljenih komercijalnih interesa, odnosno oko pitanja koja energetska infrastruktura će najviše profitirati od tranzita ili dopremanja gasa. Postoje i primeri gde predstavnici energetskih kompanija smatraju da komercijalne odnose nije adekvatno opisivati vojnim metaforama, pa je tako nekadašnji direktor nemačke energetske kompanije EON Rurgas (E.ON Ruhrgas), Bernhard Rojterzberg (Bernhard Reutersberg), istakao da je „Rusija pouzdan partner i da nikada nije koristila energiju kao političko oružje”, kao i da su „svi problemi u pogledu snabdevanja ruskim gasom u Evropsku uniju isključivo zbog drugih – tranzitnih država...”.³⁶ U ovom slučaju diskurs o političkom oružju se, takođe, razmatra kao sastavni deo komercijalnog nadmetanja za bolju poziciju na energetskom tržištu, i to od strane kompanija koje uvoze energente i učestvuju u investicijama u energetskom sektoru.

Za očekivati je da će se diskurs o prirodnom gasu kao političkom oružju sve više koristiti kao posledica komercijalnog nadmetanja među akterima, zahvaljujući značajnim izmenama na tržištu gasa, koje podrazumevaju učešće sve većeg broja aktera i, samim tim, sve veći konkurentski pritisak. Obrnuto, ukoliko se broj aktera na tržištu prirodnog gasa bude smanjivao, može se očekivati da će militarizacija diskursa o energetici sve više odražavati suprotstavljenost političkih interesa, a sve manje komercijalnih interesa.

ZAKLJUČAK

Diskurs o upotrebi energenata kao „političkog” ili „energetskog oružja” je prisutan već nekoliko decenija u javnoj sferi, kako u polju politike i medija tako i u akademskom polju. Jedna od glavnih terminoloških dilema koja se nameće prilikom analize tekstova odnosi se na pitanje da li postoji razlika među konceptima političkog i energetskog oružja. Iako se u radovima ne pravi distinkcija među konceptima, što bi moglo da ukazuje da je reč o sinonimima, mi ipak smatramo da postoje određene razlike. Prema našem mišljenju, koncept „energetskog oružja” značajno je širi od sintagme gas kao „političko oružje”, jer pored prirodnog gasa postoje i drugi energenti, poput nafte, uglja, nuklearne energije i obnovljivih izvora energije. Ipak, o prirodnom gasu i nafti se najviše pisalo kao „oružju” za postizanje određenih političkih ili ekonomskih ciljeva.

³⁶ Marek Sobczyński, Krystian Heffner, Marek Barwiński, *The Eastern Dimension of the United Europe*, Vol. 2, University of Łódź, Governmental Research Institute, Łódź-Opole, 2013, p. 32.

Kada je reč o akademskom polju, ne postoji konsenzus među autorima da li se prirodni gas može upotrebljavati kao političko oružje. U naučnim i stručnim radovima se mogu jasno izdvojiti dve grupe autora, jedna koja smatra da se prirodni gas može koristiti kao političko ili energetska oružje, i druga koja osporava da se energenti mogu koristiti kao oružje. Autori koji prihvataju tu mogućnost govore o prirodnom gasu kao efikasnom političkom oružju, koje su pojedine države koristile kako bi postigle (geo)političke ciljeve i ostvarile uticaj u određenim zemljama. Ipak, u najvećem broju radova upotreba energenata kao političkog oružja nije glavni predmet istraživanja, već se ono tek uzgredno pominje. Takođe, upotreba gasa kao političkog oružja se najčešće razmatra na konkretnim empirijskim primerima, koji uključuju odnose između zemalja izvoznica i zemalja uvoznica gasa. Među autorima koji prihvataju tezu o energetska oružju postoje razlike kada je reč o tome ko može da poseduje to oružje, kao i u pogledu dometa ili opsega njegove primene. Autori koji osporavaju mogućnost upotrebe gasa kao političkog oružja u najvećem broju slučajeva ističu da termin oružja nije najprikladniji za opisivanje trgovinskih odnosa, kao i da se prenaplašava potencijal zemalja izvoznica da energente koriste kao „oružje“.

Kada je reč o prisutnosti diskursa o gasu kao političkom oružju u javnoj sferi, može se uočiti potreba da se jedan komercijalni odnos predstavi vojnom metaforom, odnosno može se primetiti da je prisutna militarizacija diskursa o energiji. Smatramo da se mogu izdvojiti dva osnovna razloga koji su doprineli da do pomenute militarizacije diskursa dođe. Prvi razlog se odnosi na razmatranje diskursa o gasu kao političkom oružju u kontekstu širih političkih odnosa među akterima. Diskurs o gasu kao političkom oružju je prisutan u okolnostima zategnutih i narušenih političkih odnosa između zemalja, kao i usled pretpostavljene zavisnosti zemalja koje uvoze energente od spoljašnjih snabdevača, što implicira na njihovu moguću ranjivost. Upotrebom vojne metafore za jedan trgovinski odnos se zavređuje pažnja političkih odlučilaca i šire javnosti, kako bi se naglasio značaj koji energetika ima za svaku državu. Pomenutom metaforom se stavlja do znanja da nije reč samo o suprotstavljenim političkim interesima, već da postoji mogućnost otvorene konfrontacije među stranama.

Primetno je i to da do militarizacije diskursa o energetici u poslednje vreme dolazi sve više usled suprotstavljenih komercijalnih interesa i nadmetanja za energetska tržišta. To je posledica promena koje se dešavaju na tržištu prirodnog gasa, kao i sve veće konkurencije na tržištu. Ovo je naročito uočljivo nakon tzv. energetske revolucije koja se desila u Sjedinjenim Američkim Državama i koja je dovela do značajnog povećanja proizvodnje nafte i prirodnog gasa. Militarizacija diskursa o energetici, koja je zasnovana na suprotstavljenim komercijalnim interesima, može se uočiti i iz izjava predstavnika pojedinih energetska kompanija koje se međusobno nadmeću na tržištu. Može se očekivati da će se upotreba diskursa o gasu kao političkom oružju koristiti

sve više usled suprotstavljenih komercijalnih interesa, što je posledica većeg konkurentskog pritiska na tržištu.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Andrijanič Mark Boris, "The American energy revolution: challenging Europe and the Middle East", *European View*, 14, pp. 263–273.
- [2] Baločkaite Rasa, "Russian energy imperialism: the world mapped along the gas pipelines", *Politikos mokslų almanachas*, 12, pp. 85–96.
- [3] Bugajski Janusz, *Expanding Eurasia: Russia's European Ambitions*, Center for Strategic and International Studies, Washington D.C., 2008.
- [4] Cherp Aleh, Jewell, Jessica, "The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration", *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Vol. 3, Issue 4, pp. 202–212.
- [5] Goldthau Andreas, "Rhetoric versus reality: Russian threats to European energy supply", *Energy Policy*, 36, pp. 686–692.
- [6] Grigas Agnia, *The New Geopolitics of Natural Gas*, Harvard University Press, Cambridge, London, 2017.
- [7] Högselius Per, *Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence*, Palgrave Macmillan Transnational History Series, Hampshire, 2013.
- [8] Kandiyoti Rafael, *Powering Europe – Russia, Ukraine and the Energy Squeeze*, Palgrave Macmillan, 2015.
- [9] Knoblock Natalia, "Sarcasm and Irony as a Political Weapon: Social Networking in the Time of Crisis", in: Daniel Ochieng Orwenjo, Omondi Oketch, Asiru Hameed Tunde (eds.), *Political Discourse in Emergent, Fragile, and Failed Democracies*, Information Science Reference, Hershey, 2016, pp. 11-33.
- [10] Lilliestam Johan, Ellenbeck Saskia, "Energy security and renewable electricity trade—Will Desertec make Europe Vulnerable to the 'energyweapon'?", *Energy Policy*, 39, pp. 3380–3391.
- [11] Mallin Jay, "Terrorism as a political weapon", *Air University Review*, 22, 1971, pp. 45–52.
- [12] Maravall José María, *The Rule of Law as a Political Weapon*, Estudio/Working Paper 2001/160, Juan March Institute, Madrid, 2001.
- [13] Meena Sunita, "Energy as a political weapon of foreign policy: The Russian case", *International Journal of Academic Research and Development*, Vol. 3, Issue 5, pp. 172–174.
- [14] Nygren Bertil, "Putin's Use of Natural Gas to Reintegrate the CIS Region", *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 4, pp. 3-15.

- [15] Pirani Simon, Stern Jonathan and Yafimava Katja, *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment*, Oxford Institute for Energy Studies, NG 27, 2009.
- [16] Селезнев Павел Сергеевич, Сергеева Анастасия Дмитриевна, „Северный поток-2: Коммерческий проект и политическое оружие в руках Запада”, *Образование и право*, No. 5, с. 21–26.
- [17] Shaffer Brenda, *Energy Politics*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2009.
- [18] Smith Stegen Karen, “Deconstructing the ‘energy weapon’: Russia’s threat to Europe as case study”, *Energy Policy*, 39, pp. 6505–6513.
- [19] Sobczyński Marek, Heffner Krystian, Barwiński Marek, *The Eastern Dimension of the United Europe*, Vol. 2, University of Łódź, Governmental Research Institute, Łódź-Opole, 2013.
- [20] Spanjer Aldo, “Russian gas price reform and the EU–Russia gas relationship: Incentives, consequences and European security of supply”, *Energy Policy*, 35, pp. 2889–2898.
- [21] Staab Andreas, *The European Union Explained*, Second Edition, Indiana University Press, Bloomington, 2011.
- [22] Umbach Frank, “Global energy security and the implications for the EU”, *Energy Policy*, 38, pp. 1229–1240.
- [23] Victor David G., Jaffe Amy M., Hayes Mark H., *Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- [24] Yun Yeongmi, Park Ki-cheal, “Characteristics of Russian Policies in Energy Security Toward Central Asia: Focusing on the Construction of The South Stream Pipeline”, *The Journal of East Asian Affairs*, Vol. 24, No. 2, pp. 151–174.

Internet izvori

- [1] Barney Jopson, “US gas boom could be geopolitical weapon”, *Financial Times*, 6 March, 2014. Available from: <https://www.ft.com/content/e2cf61ba-a489-11e3-b915-00144feab7de> (Accessed 13 June 2020).
- [2] Boersma Tim, “The End of the Russian Energy Weapon (That Arguably Was Never There)”, *Brookings*, 5 March, 2015. Available from: <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/03/05-end-of-russian-energy-weapon-boersma> (Accessed 25 March 2020).
- [3] Klapper Bradley, Lee Matthew, “The new Cold War is over Europe’s energy future”, *Associated Press*, 3 February, 2015. Available from: <https://www.businessinsider.com/the-new-cold-war-is-over-europes-energy-future-2015-2> (Accessed 25 March 2020).

- [4] Levi Michael, "An Energy Weapon vs. Russia?", Council on Foreign Relations, 5 March 2014. Available from: <https://www.cfr.org/blog/energy-weapon-vs-russia> (Accessed 13 June 2020).
- [5] Mayr Walter, "Putin's Cold War Using Russian Energy as a Political Weapon", Spiegel International, 9 January, 2006. Available from: <https://www.spiegel.de/international/spiegel/putin-s-cold-war-using-russian-energy-as-a-political-weapon-a-394345.html> (Accessed 25 March 2020).
- [6] McLaughlin Daniel, Mock Vanessa, "New cold war in Europe as Russia turns off gas supplies", Independent, 7 January 2009. Available from: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/new-cold-war-in-europe-as-russia-turns-off-gas-supplies-1230036.html> (Accessed 27 March 2020).
- [7] McFarlane Robert, "The weaponization of energy", Washington Times, 4 February, 2019. Available from: <https://www.washingtontimes.com/news/2019/feb/4/the-weaponization-of-energy/> (Accessed 14 June 2020).
- [8] Meredith Sam, "Russian energy minister ridicules Rick Perry's idea of US 'freedom gas'", CNBC, 2 October, 2019. Available from: <https://www.cnbc.com/2019/10/02/russia-novak-accuses-us-of-using-liquefied-natural-gas-as-a-weapon.html> (Accessed 27 March 2020).
- [9] "Profiling the world's top producers of natural gas", NS Energy, 21 March, 2019. Available from: <https://www.nsenergybusiness.com/news/top-natural-gas-producing-countries/> (Accessed 29 March 2020).
- [10] Vitrenko Yuriy, "Russia weaponizing gas", Politico, 29 April, 2019. Available from: <https://www.politico.eu/sponsored-content/russia-weaponizing-gas/> (Accessed 14 June 2020).
- [11] Zhdannikov Dmitry, "Russia's Sechin accuses U.S. of using energy as political weapon", Reuters, 6 June, 2019. Available from: <https://www.reuters.com/article/us-russia-forum-sechin-usa/rosneft-ceo-accuses-us-of-using-energy-as-a-political-weapon-idUSKCN1T70V0> (Accessed 27 March 2020).

Strahinja Obrenović

NATURAL GAS AS A 'POLITICAL WEAPON': DISCOURSE UNDERSTANDING

Abstract

The natural gas as a "political weapon" discourse has been present in the public sphere for several decades. In this paper, we will first compare the different perspectives of the authors when it comes to the possibility of using natural gas as a political weapon. The research method is primarily based on content analysis and discourse comparison, primarily in the academic field, and partly in the media and political spheres. In addition to analyzing the discourse on political weapon, we also consider the discourse on natural gas as an energy

weapon, although there is no clear boundary between them. After comparing different perspectives in the academic field, we will point out two possible reasons why the discourse on natural gas as a political weapon was created or shaped. One reason for the militarization of discourse can be sought in the context of broader political relations, while another reason can be sought in conflicting commercial interests and increased competition for markets.

Key words:

natural gas, energy product, political weapon, energy weapon, discourse analysis, militarizing discourse.